

19. Там само. - Ф. п.4249, оп. 3, спр. 4031, арк. 7.
20. Там само. - Оп. 6, спр. 5351, арк. 11.
21. Там само. - Оп. 7, спр. 15, арк. 101.
22. Там само. - Спр. 3800, арк. 18.
23. Там само. - арк. 15.
24. Там само. - Оп. 3, спр. 1350, арк. 53.
25. Кузіна К.В. Указ. тв. - С. 205.
26. Держархів Донецької обл., ф. п.4249, оп. 3, спр. 4122, арк. 75.
27. Там само. - Оп. 7, спр. 15, арк. 30.
28. Бабак Ганна Олексіївна, 1948 р. народження, м. Горлівка, освіта середня спеціальна, бесіда тривала 3 години, запис зроблено 19.04.2013 р.
29. Ізмайлова К. В. Указ. тв. - С. 22.
30. Хаваєв Магомед Макудович, 1933 р. народження, м. Горлівка, освіта 7 класів, бесіда тривала 2 години, запис зроблено 18.04.2013 р.
31. Ларичев Микола Олексійович, 1943 р. народження, м. Горлівка, освіта середня, бесіда тривала 2,5 години, запис зроблено 3.04.2013 р.
32. Ізмайлова К. В. Указ. праця. – С. 22.
33. Стяжкіна О. В. Указ. праця. – С. 204.
34. Бровар О. В. Указ. праця. – С.264.
35. Кузіна К.В. Указ. праця. – С. 208.
36. Держархів Донецької обл., ф. 4249, оп. 7, спр. 6362, арк. 23.
37. Нікольський, В. М. Указ. праця. – С.180.
38. Стяжкіна О. В. Указ. праця. – С. 201.
39. Держархів Донецької обл., ф. п.4249а, оп. 3, спр. 834, арк. 10.
40. Там само. - Спр. 1350, арк. 61.
41. Там само. - Спр. 3443, арк. 27.
42. Там само. - Спр. 4031, арк. 3.
43. Там само. - Оп. 7, спр. 15, арк. 99.
44. Там само. - Спр. 3800, арк.18.
45. Нікольський, В. М. Указ. праця. – С.188.
46. Держархів Донецької обл., ф. п.4249, оп. 3, спр. 1354, арк. 58.
47. Там само. - Спр. 4031, арк.5.
48. Там само. - Оп. 6, спр. 5351, арк. 5.
49. Там само. - Оп. 7, спр. 3800, арк.18.
50. Там само. - Оп.6, спр.5351, арк.6.

Надійшла до редакції 13.05.2014 р.

ББКТЗ (4УКР-4ДОН)6“1980-1991”-2

ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРІАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В 80-ті рр. ХХ ст.

О.О. Бодня

АНОТАЦІЯ

У статті автор висвітлює особливості матеріального добробуту населення в останнє десятиліття існування радянської держави на прикладі Донецької області, приводить статистичні дані в порівнянні між собою відносно показників якості

соціально – економічного життя. Основний акцент дослідник робить на соціальних аспектах зазначеної проблеми.

Ключові слова: матеріальний добробут, заробітна плата, забезпеченість.

У комплексі складних соціально – економічних проблем СРСР, що безпосередньо були пов'язані з стагнацією та трансформаціями в економіці, винятково важливу роль належить дослідженню матеріального добробуту населення. Насамперед, він є одним з показників ефективності реалізації соціальної політики. Донецький регіон в цьому плані дуже цікавий зі всіма своїми суспільно – економічними особливостями. Історичні наслідки є спадковими з сучасністю, незважаючи на зміни політичної та економічної систем, і проявляються в схожих реакціях населення в повсякденному житті. Свідомість значної частини очевидців того часу через призму сучасності насичена думками про матеріальну стабільність, хороші можливості та соціальну справедливість. Проблема пошуку відповідей на ці твердження обумовлює актуальність дослідження.

За радянської доби проблематиці дослідження матеріального добробуту приділялась значна увага. Роботи в основному були присвячені обґрунтуванню раціональних потреб та норм споживання, вимірюванню фактичного досягнутого рівня вироблення матеріальних благ [1]. Історіографічний доробок українських вчених вже має свої особливості до висвітлення об'єктивних рис досліджуваних явищ, коли вивчення кількісних показників матеріального добробуту поступово змінюється на якісні, виокремлюючи такий важливий фактор, як рівень задоволеності населення [2]. На прикладі Донеччини зазначеної тематики в тій чи іншій мірі торкаються такі дослідники соціально – економічного життя, як А. О. Саржан, А. А. Просуленко [3]. Варто відзначити науковий доробок І. О. Дмитрик, В. М. Нікольського, які акцентували свою увагу на матеріальній становищі населення Донбасу періоду непу. А. С. Бобровський, В. М. Нікольський розглянули соціальну політику радянської держави післявоєнного періоду, торкаючись аспектів матеріального забезпечення та добробуту. О. В. Шимко, В. М. Нікольський продовжили вивчати сформований напрямок у період застою, навіть частково торкаючись періоду вибраного автором роботи [4]. Отже, останнє десятиліття існування радянської держави в регіональному вимірі у зв'язку з недостатньою кількістю наукових публікацій залишає можливість та необхідність для подальшої наукової діяльності.

Мета наукової статті полягає у комплексному аналізі матеріального добробуту населення Донецької області у 1980-ті рр., визначення кількісних показників, купівельної спроможності та соціальних наслідків. Джерельну базу дослідження складають статистичні збірки, аналітичні матеріали Донецького обласного управління статистики, оброблені на основі роботи у Державному архіві Донецької області.

Адам Сміт вважав, що «...людина завжди повинна мати можливість існувати своєю працею, і її заробітна платня мусить щонайменше бути достатньою для її існування. У більшості випадків вона має дещо перевищувати цей рівень: в іншому разі робітник не мав би можливості утримувати сім'ю...» [5]. В науковій літературі зустрічається значна кількість схожих термінів за зовнішніми ознаками, але різними за змістом, такі як «рівень життя», «добробут», «якість життя», тощо. Саме тому важливо відразу виокремити, що матеріальний добробут – це можливість забезпечення матеріальними благами. Давід Рікардо в праці «Початки політичної економії та оподаткування» піднімає питання реальної та номінальної заробітної плати: «Здатність робітників утримувати себе та сім'ю... залежить не від кількості грошей, які він отримує у вигляді заробітної платні, а від кількості їжі, предметів життєвої необхідності та комфорту, що стали для нього вкрай необхідними в силу звикання, які можна придбати на ці гроші» [6]. Рівень добробуту в значній мірі визначається тим, як

функціонує на даному етапі закріплена Конституцією СРСР система розподілу, яка, як відомо, включала в себе два різних, але в умовах соціалізму доповнюючі один одного типу розподілу матеріального добробуту: по труду та через суспільні фонди споживання. Критерії розподілу по праці містяться в ст. 14 Конституції СРСР, де проголошується, що «згідно з принципом соціалізму “Від кожного – по потребах, кожному – по труду” держава здійснює контроль за нормами праці та споживання[7]. Як реалізовувались на практиці ці норми можливо подивитись на прикладі Донеччини.

Процес підвищення соціальних стандартів, що поступово відбувався в радянській країні, безпосередньо впливав на збільшення рівня матеріальних доходів населення. Передусім вони торкалися рівня заробітної платні, пенсій, стипендій, та інших державних соціальних гарантій. Доходи та витрати є одним з ключових характеристик матеріального добробуту. Джерела надходжень грошей можливо подивитись у таблиці, яка також демонструє видатки.

Таблиця 1.

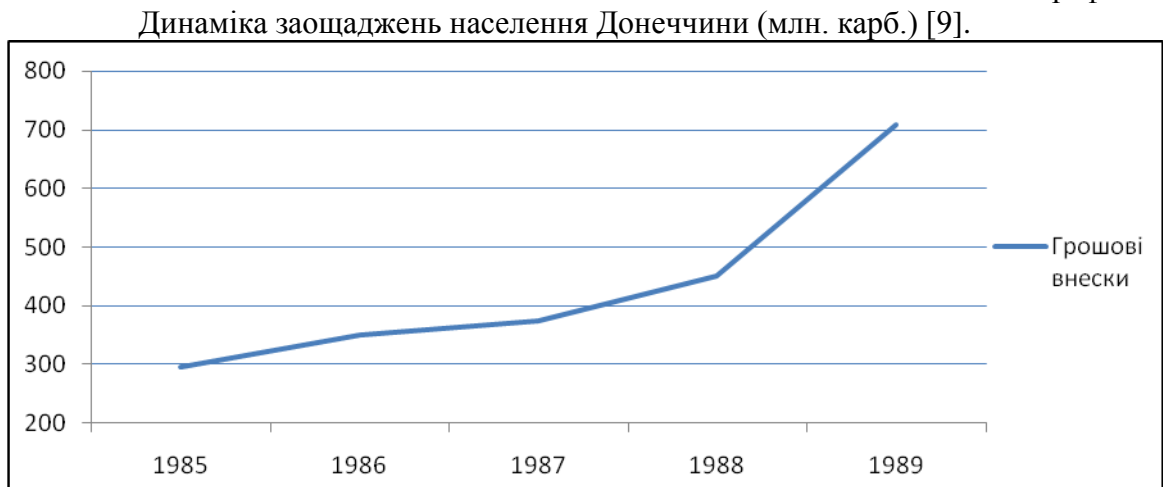
Джерела утворення грошових доходів та їх використання (млн. карб.)[8].

	1985	1986	1987	1988	1989
<i>Доходи:</i>	8376	8629	8815	9494	10420
а) заробітна платня робітників та службовців, оплата праці колгоспників та робітників кооперативів (включаючи премії та відрядження)	6197	6318	6364	6839	7545
б) пенсії, стипендії та інше, виплати з суспільних фондів споживання	1480	1585	1650	1747	1806
в) надходження з фінансової системи	396	392	436	473	476
Надходження від продажу продуктів сільського господарства	70	67	71	101	141
Інші джерела доходів	233	267	294	334	452
<i>Видатки</i>	8043	8360	8530	9160	10173
Покупка товарів та послуг	6546	6746	6865	7318	7942
Обов'язкові платежі та добровільні внески	1078	1122	1135	1221	1331
Приріст вкладів та придбання облігацій	420	492	530	621	901

На перший погляд, головним критерієм в оцінці добробуту населення є величина їх грошових доходів. За період 1985 – 1989 рр. грошові доходи зросли на 23% і склали в 1989 р. 10,4 млрд. карб., або близько 194 карб. в місяць на людину. Тобто, в зазначений період грошові доходи населення зростали більш швидшими темпами, ніж видатки на товари та послуги. Але в умовах планової економіки цей процес формував дефіцит та невиконаний попит, внаслідок чого перетворювався в відкладений. Результатом цього

стало збільшення матеріальних заощаджень населення. Як залучалися грошові кошти можливо подивитись у графіку.

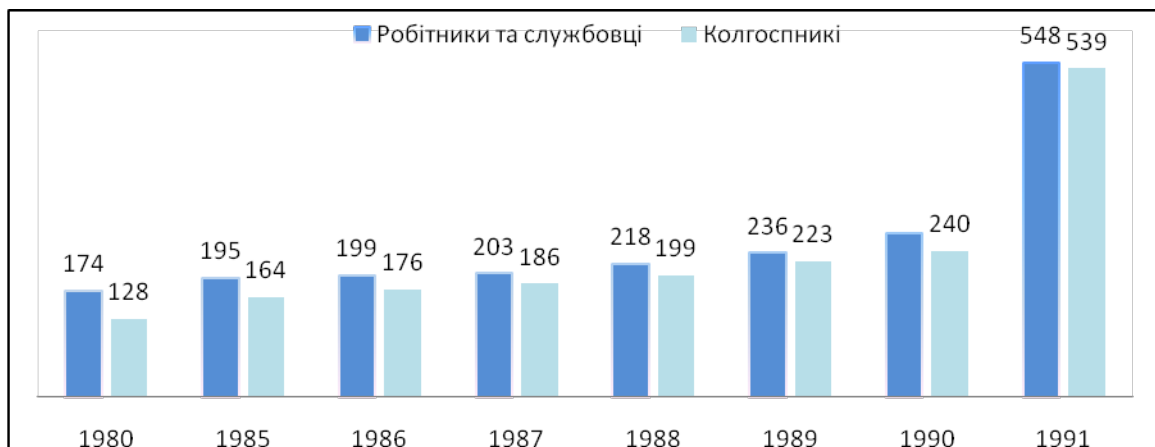
Графік 2.

Отже, ми бачимо, що у порівнянні з 1985 р. суми внесків зростали в 1986 р. на 9,3%, 1987 р. - 19,4%, 1988 р. - 31,1%, 1989 р. - 48,4%. Середній річний темп приросту вкладів в зазначений період склав 10,4%. Середній розмір внеску склав в 1989 р. 1550 карб. (у місті - 1532 карб., в селі - 1798 карб.). Збільшення доходів значною мірою було зумовлено зростанням середньомісячної заробітної плати робітників і службовців (з 1985 р. вона зростає з 195 по 237 карб., або на 22%) і оплати праці колгоспників (з 164 до 223 карб., або на 36%). Динаміку збільшення заробітної плати робітників та колгоспників можливо прослідити в наведеному графіку.

Графік 3.

Порівняльна характеристика заробітної плати населення Донеччини 1980 – 1991 р. [10]

Здавалося б, збільшення грошових доходів має сприяти підвищенню платоспроможного попиту населення на предмети споживання і платні послуги. Однак маса грошей на руках у населення зростала швидше пропозиції товарів і послуг. Наприклад, у 1989 р. їх покупка збільшилася на 624 млн. карб., а грошові доходи населення - на 926 млн. карб. Таким чином кожен карбованець приросту доходів був забезпечений товарами і послугами на 67 копійок [11]. Такий стан призвів, з одного

боку, до зростання дефіциту на споживчому ринку, з іншого - до незбалансованості доходів і витрат. Приріст у вкладах та позиках – 1989 р. склав 901 млн. карб., або 8,6% загальної суми доходів населення (для порівняння: у 1985 р. – 420 млн. карб., або 5%). У зв'язку з незабезпеченістю товарними ресурсами в торгівлі відбувалось щорічне зниження товарних запасів. Станом на 1985 р. забезпеченість товарними запасами становила в роздрібній торговельній мережі 78 діб, а на 1990 р. – 52 доби [12]. Обмеженість ресурсів призводила до перебоїв у продажу товарів навіть достатнього асортименту. До традиційно – дефіцитних товарів постійно додаються нові. Поступово все важче можливо було купити не тільки добротний одяг, взуття, телерадіоапаратуру, а й кондитерські вироби, чай, шкарпеткові вироби і ряд інших товарів. У сформованій ситуації населення практично не відчуло збільшення товарної маси. Приріст грошових доходів все гірше забезпечувався додатковими споживчими благами, в додаток до чого додавалось таке негативне соціально – економічне явище, як спекуляція.

Таким чином, не зважаючи на збільшення доходів і, як результат, збільшення заощаджень, значна частин з них була наслідком незадоволеного платоспроможного попиту населення. Це сформувало незбалансованість попиту та пропозиції, загострило проблему дефіциту. На реалізовані в оборот грошові кошти не виробляли еквівалентну кількість товарів народного споживання. Це обумовлювалось корупцією, неефективністю планування та відсутністю модернізації планової економіки.

Цікаво розглянути структуру видатків населення на продукти харчування. В середньому в досліджуваній період на купівлю продуктів харчування припадало близько 30% всіх грошових доходів обстежуваних сімей і службовців. При доході на одну особу до 75 карб. на місяць ця частка становить 42%, понад 200 карб. – 26 % (для порівняння в США – близько 11 %) [13].

За 10 років абсолютна сума витрат на харчування у розрахунку на кількість сімей зросла на 11% і досягла 55 карб. на місяць. Одна з основних причин цього – приховане зростання цін. Тільки за 1989 р. середні ціни купівлі продовольчих товарів у обстежуваних сім'ях збільшилася на 8%. Порівняно з 1980 р. зростання склало 22%, в тому числі ціна покупки ковбасних виробів, свинини збільшилася в середньому на 32-38 %, птиці – на 20-23%, фруктів і ягід – на 20–23%, крупи – 1,8 рази, огірків і помідорів – у 2 рази [14]. Зростання цін покупок продовольства викликане як зміною асортименту в державній торгівлі, так і зростанням ролі споживчої кооперації та колгоспного ринку. В суспільній думці останній розглядався як джерело більш якісних продуктів харчування, то за умов дефіциту ринок став джерелом багатьох видів продовольства. Витрати населення на ньому в досліджуваній період зросли на третину.

Ринок забезпечував 12,5% всього надходження в сім'ї м'яса і м'ясопродуктів, 20,3% овочів і баштанних, 22,3% – фруктів і ягід, 26,8% – картоплі. При цьому ринкові ціни, як правило, значно перевищували державні роздрібні: на м'ясо – в 2,6–2,8 рази, молоко – 2,9 рази, рослинне масло – 2,1 рази, картоплю – 4,1 рази, свіжі помідори – 7,1 разів і т. ін. Нестача продовольчих товарів у державній торгівлі і дорожнеча на колгоспному ринку призводили до істотної диференціації рівня споживання в залежності від матеріальної забезпеченості. Так, сім'я з доходом на одну особу до 75 карб. на місяць споживала м'яса, овочів і баштанних в розрахунку на одного члена у 2,1 рази менше, ніж з доходом понад 200 карб., фруктів і ягід – у 2,4 рази менше [15].

Загальна вартість харчування в розрахунку на людину в малозабезпечених сім'ях у 1,9 рази нижче, ніж в високозабезпечених, відповідно калорійність раціону – на 41% нижче. Сім'ї з доходом до 75 карб. отримували з продуктів тваринного походження 30,7% калорій, понад 200 рублів – 36,8% [16].

Середньодобова калорійність раціону сімей становила 2670 ккал, що на 8% нижче рекомендованої норми. Хімічний склад харчування також не оптимальний: білків і

вуглеводів споживалось на добу, відповідно, на 17 та 21% менше, ніж рекомендується, жирів – на 25% більше (згідно з формулою збалансованого харчування О. О. Покровського)[17]. Якщо врахувати, що в споживаних вуглеводах 85% складають хлібопродукти, крупи і картопля та цукор, стає зрозумілим, чому при відсутності продовольчого достатку майже 30% населення страждали від надлишкової ваги і супутніх неприємностей зі здоров'ям. Варто звернути увагу на те, що в розвинутих країнах з ринковою економікою існувала білково-вітамінна модель харчування з великим вмістом білків тваринного походження, вітамінів, необхідних амінокислот.

З позиції сучасної людини для більш просторової уяви матеріального добробуту варто розглянути таку категорію, як прожитковий мінімум. Взагалі, цей термін офіційно не використовувався. Його почали залучати на початку 1970-х рр. в силу максимальної закритості деяких соціальних проблем, які з появою гласності в досліджуваній період зазнали публічної появи. Станом на 1989 р. він складав за даними уряду СРСР – 78 карб., Госкомпраці – 90 карб., профспілок (УРСР – 130 карб., в Москві – 151,60 карб.). Це безумовно свідчить про невизначеність такої категорії та методології розробки. За даними архівних документів Держкомстату СРСР, мінімум матеріальної забезпеченості для населення Донецької області складав 100 карб. 46 копійок [18].

На початок 1990 р. 604 тис. осіб в області мали дохід на одну людину до 100 карб. на місяць, тобто 12% усього населення області жили за межею бідності. Такий же відсоток в області і порівняно високозабезпечених верств населення (громадяни з доходами 250 карб. і вище).

Настільки значуща диференціація населення за рівнем доходів призводила до істотної відмінності в споживанні матеріальних благ. Так, в малозабезпечених сім'ях (з доходом на одну особу до 100 карб.) витрати на харчування становлять у середньому 32 карб. на члена в місяць. Це в 1,8 рази менше суми, необхідної для придбання продуктів, що відповідало б мінімальному раціону, визначеному Інститутом гігієни харчування МОЗ УРСР. Живучи від зарплати до зарплати, влізаючи в борги, щоб купити найнеобхідніше з одягу чи взуття (витрати на промтовари складали в цих сім'ях 23 карб. в розрахунку на одну особу), людям доводилося економити на їжі. Високозабезпечені сім'ї витрачали на харчування у розрахунку на одного члена в 2,4 рази більше малозабезпечених, на купівлю непродовольчих товарів – 4,2 рази, на послуги - у 2,6 рази, і, крім того, могли дозволити собі 13% доходів відкласти на «чорний» день[19]. Зрозуміло, що наступні процеси при переході до ринкових відносин збільшували диференціацію за доходами. Це, а також передбачуване зростання на товари та послуги, неодмінно загострювало соціальну напруженість у суспільстві. Конкретних реальних дій в умовах розпаду держави не було проведено.

Криза продовольчих та товарних відносин збільшила попит на земельні ділянки на Донеччині, які реалізовувались у формі колективного садівництва і городництва. Такі ділянки були, з одного боку, місцем активного відпочинку городян, з іншого – суттєвим джерелом продовольчих ресурсів. При невеличкому, як правило, розміру земельної ділянки (0,04 – 0,05 га) вони давали значну прибавку до столу робітників і службовців. В середньому родина отримувала ділянки щорічно приблизно 138 кг картоплі, 88 кг овочів і баштанних, в тому числі 49 кг огірків і помідор, 65 кг фруктів і ягід, у тому числі 20 кг – яблук і груш, 17 кг – черешні, вишні, абрикос, 12 кг – малини і полуниці. Власники земельних ділянок проводилив занятті огородництвом значну частину вільного часу. Дві третини сімей присвятили землеробським турботам за сезон понад 20 своїх вихідних днів, 22% сімей – понад 40 днів [20].

Таким чином, особливостями матеріального добробуту населення Донецької області в 1980-ті рр. була поступово наростаюча в хронологічній тенденції до збільшення криза соціально – економічного життя, і як наслідок значні соціальні вибухи у формі шахтарських страйків. В умовах планової економіки збільшення соціальних стандартів не відбивалось на реальному стані якості життя, більшість людей не могла витратити свої грошові ресурси, чекаючи кращих часів, яких так і не дочекались. Дефіцит поступово перетворився на соціальне явище, яке проявлялось в вигляді значних спекуляцій серед населення на товари, яких не вистачало, що подвійно загострювало соціальне становище. Безумовно, варто відзначити, що історична істина пізнається в порівнянні, і зазначена автором критика, аналізуючи наступне десятиліття мала б позитивну окраску, але це вже тематика інших досліджень. Тому при визначенні висновків, варто зазначити, що безумовно, проголошені радянської владою соціальні стандарти реально були значно нижчими, але порівнюючи через призму рівня життя 1990-х рр. матеріальне становище радянської людини було достатньо високим.

Тема не є закінченою. Багато аспектів соціально – економічного життя в Донецькій області в 80-ті рр. ХХ ст. будуть розглядатися в наступних публікаціях автора.

РЕЗЮМЕ

Автор считает необходимым рассмотреть материальное благосостояние населения на примере Донецкой области в контексте социальной политики советского государства. Актуальность исследования обусловлена проблемами поиска ответов на важные вопросы социально – экономической жизни советского человека. Среди них – материальные возможности дончан в названный период через призму провозглашенных советской властью социальных стандартов и современностью. Выводы, которые были сделаны в историографическом обзоре, позволили продолжить исторические разведки в сформированном историческом направлении. В научной статье на основе статистических и архивных материалов показан процесс повышения социальных стандартов граждан в виде доходов и их преимущества над расходами, динамика роста денежных сбережений. Противоречивость в реальном повышении материальных ресурсов заключалась в невозможности их полноценного использования, связанного с дефицитом большинства товаров и услуг. Исследование содержит структуру расходов на питание в общем бюджете, калорийность рациона потребителей. Отдельное внимание заслуживает динамик роста цен на продукты питания в хронологии исследуемого периода, источники поступлений этих продуктов и социальных последствий для обычно обывателя. Исследователь касается такой категории как прожиточный минимум в контексте социальной стратификации советского общества на примере Донецкой области. Выводы содержат на основе исследованных источников, материалов и литературы обобщающие тезисы о несоответствии провозглашаемых советской властью стандартов жизни с реальным положением вещей. Причинами этих процессов автор видит неэффективность планирования, коррупцию, а также стагнацию административно – командной экономики. Однако следует обратить внимание на указанную относительность исторических выводов в контексте материального благосостояния населения Донецкой области в 1980-е гг.

Ключевые слова: материальное благосостояние, заработная плата, Донецкая область.

SUMMARY

The author considers welfare of the population by way of example of the Donetsk region in the context of the Soviet social policy. The study is topical since many important aspects of socioeconomic life of the Soviet people need to be examined. Among them there are material possibilities of the Donetsk residents during the 1980s through the prism of the social standards proclaimed by the Soviet government and the modernity. The conclusions, which had been made in the historiographical review, permitted to continue the historical explorations in the formed historical direction. On the basis of statistical and archival materials, the paper proves the improvement of the citizens' social standards in the form of the growing incomes and their prevailing over expenditures, the dynamics of growth of savings. The real increase of material resources was inconsistent since they could not be used completely because of the deficit of most goods and services. The study contains the structure of expenses for meals in a general budget, the caloric content of a consumer's diet. The dynamics of food prices growth in the chronology of the period under investigation, the sources of arrival of these products and social consequences for an everyman deserve special consideration. The researcher touches upon a living wage in the context of the Soviet social stratification of the Donetsk region as an example. The examined sources, materials and literature permit to conclude that the living standards proclaimed by the Soviet government did not correspond with the real state of things. In the author's opinion, the reasons for this were the inefficiency of planning, the corruption and the stagnation of the administratively command economy. However, an attention should be paid to the noted relativity of historical conclusions in the context of welfare of the Donetsk region population in the 1980s.

Keywords: welfare, salary, Donetsk region.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Социальная политика Советского государства: Укрепление ведущей роли рабочего класса в социалистическом строительстве. М., 1985. – 336 с.; Социальная политика КПСС на современном этапе. – М., 1988. – 280 с.
2. Богуцький О. Аналіз соціально – економічної категорії рівня життя населення України // Україна: аспекти праці. – 1998. - № 2.; Мандибура В. О. Рівень життя України та проблеми реформування механізмів його регулювання / Д. П. Богиня (відп. ред.). – К.: Парламентське вид-во, 1998. – 255 с.
3. Просуленко А. А. Людина та місто: Соціально-економічний розвиток міст Донецької області. – Донецьк: Донбас, 1990. – 88 с.; Саржан А. О. Зміни в соціально – економічній сфері Донбасу. Друга половина 40-х – кінець 80-х рр. ХХ ст.: дис...доктора іст. наук: спец. 07.00.01. / А. О. Саржан. – Донецьк, 2004. – 280 с.
4. Дмитрик І. О., Нікольський В. М. Соціальна політика радянської держави та її реалізація в Донбасі періоду непу (1921 – 1928 рр.): Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2011. – 171 с.; Соціальна політика радянської держави та її реалізація в Донбасі у 1943 - середині 1960-х років: Монографія / Бобровський А. С., Нікольський В. М. - Донецьк: Норд-Пресс, 2008. – 244 с.; Шимко О. В. Соціальна політика радянської держави та її реалізація в Донбасі у середині 1960-х – середині 1980-х років: дисерт. на здоб. канд. істор. наук, спец.: 07.00.01 – Історія України – О. В. Шимко – Донецьк: ДонНУ, 2012.
5. Сміт А. Добробут нації. Дослідження про природу та причини добробуту націй. – К.: Port–Royal, 2001. – С. 130.
6. Антология экономической классики. Предисловие И. А. Столярова – М.: МП ЭКОНОВ, КЛЮЧ, 1993. – С. 459

7. Козлов А. Е. Социальная политика: конституционно-правовые проблемы. – М.: Наука, 1990. – 160 с.
8. Держархів Донецької обл., ф. Р-4249, оп. 7, спр. 8693, арк. 188.
9. Там само, спр. 7845, арк. 34.
10. Там само, спр. 8885, арк. 121.
11. Там само, спр. 8877, арк. 57.
12. Там само, спр. 8883, арк. 211.
13. Там само, спр. 8882, арк. 21.
14. Там само, спр. 7849, арк. 148.
15. Там само, спр. 8544, арк. 44.
16. Там само, арк. 45.
17. Будь здоров [Електронний ресурс]/ - Режим доступу:
<http://livelycloud.com/blessyou/texts/balance.htm>
18. Держархів Донецької обл., ф. Р-4249, оп. 7, спр. 8542, арк. 78.
19. Там само, арк. 79.
20. Там само, арк. 45.

Надійшла до редакції 14.05.2014 р.

ББК 63.3 (4 УКР)635/6

СТРАЙК УКРАЇНСЬКИХ ШАХТАРІВ У ЛИПНІ 1989 р.: АНАЛІЗ ПРИЧИН, РЕЗУЛЬТАТІВ ТА НАСЛІДКІВ

В. Л. Агапов

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються політичні передумови, виробничі, економічні, соціальні та психологічні чинники найпотужнішого в історії України шахтарського страйку, що відбувся 25 років тому. Окреслено соціально-економічні завоювання гірників, з'ясовано міру загрози страйку для влади, його історичне значення та вплив на стан справ у вугільній промисловості і подальшу долю «перебудови».

Ключові слова: шахтар, страйк, зарплата, товарний голод, система управління.

У липні 2014 р. відзначається 25-та річниця наймасштабнішого в історії України шахтарського страйку. Одним із його результатів стало відродження в УРСР робітничого руху, який, на думку істориків, здійснював «...значний, а іноді й вирішальний вплив на усі процеси», що протікали у радянському суспільстві в 1989 – 1991 рр. [1]. Включення в економічну та політичну боротьбу гірників було однією з підстав, яка дозволила керівникові союзного уряду М. Рижкову дійти висновку, що з 1989 р. «перебудову» розстрілювали впритул [2]. Історіографія проблеми представлена публікаціями А. Русначенка [3], В. Бурносова [4], В. Сарбея [5], В. Докашенка [6], В. Барана [7], Н. Шевченко [8], Т. Болбат [9], К. Кузіної [10], В. Дрягліна [11], автора статті [12]. Дослідники розкрили перебіг страйку, окреслили економічні та політичні вимоги шахтарів, деякі з його результатів.

Метою статті є з'ясування комплексу чинників, що привели до страйку, його значення для подальшого розвитку держави, суспільства, шахтарських колективів зокрема.

Політичні передумови. Відродження страйкового руху у 1989 р. відбулося завдяки новій суспільно-політичній ситуації в країні, яка формувалася з приходом до влади М.